

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МАРИУПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ НАУКИ ТА ОСВІТИ

Збірник матеріалів

**XXVI підсумкової науково-практичної
конференції викладачів**

22 лютого 2024

Київ 2024

УДК 061.3(063)

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ НАУКИ ТА ОСВІТИ: Збірник матеріалів XXVI підсумкової науково-практичної конференції викладачів МДУ / За заг. ред. М.В. Трофименка. Київ: МДУ, 2024. 406 с.

Рекомендовано до друку та поширення через мережу Інтернет вченою радою Маріупольського державного університету (протокол № 11 від 22.04.2024)

Редакційна колегія:

Голова Трофименко М.В., ректор МДУ, кандидат політичних наук, професор;

Члени редколегії Балабаниць А.В., доктор економічних наук, професор;
Безчотнікова С.В., доктор філологічних наук, професор;
Булатова О.В., доктор економічних наук, професор;
Задорожня-Княгницька Л.В., доктор педагогічних наук, професор;
Іванець Т. М., голова Ради молодих вчених МДУ, кандидат політичних наук;
Константинова Ю. В., кандидат історичних наук, доцент;
Омельченко В.Я., доктор економічних наук, професор;
Павленко О.Г., доктор філологічних наук, професор;
Романцов В.М., доктор історичних наук, професор;
Сабадаш Ю. С., доктор культурології, професор;
Тарасенко Д. Л., доктор економічних наук, професор;
Толпежніков Р.О., доктор економічних наук, професор.

Збірник містить матеріали XXVI підсумкової науково-практичної конференції викладачів МДУ, яка відбулася 22 лютого 2024 року в Маріупольському державному університеті.

У матеріалах висвітлені актуальні проблеми розвитку міжнародних відносин та зовнішньої політики, філософії та соціології, історії, економіки та менеджменту, права, екології, кібербезпеки, документознавства, культурології, журналістики, філології, літературознавства, методики викладання, педагогіки та психології.

Видання адресоване науковцям, викладачам, аспірантам та здобувачам вищої освіти, а також усім, хто цікавиться сучасними проблемами науки та освіти.

Редакція не несе відповідальності за авторський стиль тез, опублікованих у збірнику.

5. Папуча М.В. Внутрішній світ людини та його становлення: наукова монографія. Ніжин: Видавець Лисенко М.М., 2011. 655 с.

Деснова Ірина,
кандидат педагогічних наук, доцент кафедри практичної психології
Маріупольський державний університет

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ВОЛЬОВИХ ЯКОСТЕЙ В ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

В статті схарактеризовано психологічні особливості формування вольових якостей у дітей молодшого шкільного віку. Розглянуто специфіку прояву таких вольових якостей як завзятість і наполегливість, рішучість, витримка, вольова саморегуляція.

Сенситивним віковим періодом для формування вольових якостей є молодший шкільний вік. Саме в цьому віці в дітей активно формується рішучість, дисциплінованість, наполегливість, витримка та багато інших вольових якостей. Недостатня сформованість в дітей молодшого шкільного віку означених вольових якостей, найчастіше призводить до відсутності самоорганізації, вмінь контролювати себе, долати труднощі в навчальній діяльності, що надалі несприятливо позначається на розвитку учня в цілому.

Формування вольової особистості, яка має здатність свідомо й ефективно розв'язувати життєві завдання, закладається в дитинстві і є передумовою успішного виконання будь-якої діяльності. Сфера діяльності молодшого школяра значно розширюється зі вступом його до школи. Цей вік є найбільш сенситивним для формування вольових якостей. Виконання певного режиму, навчальних і трудових завдань, вимог старших виховує стриманість, наполегливість, організованість, самостійність, дисциплінованість та інші вольові якості.

Прояв вольових дій на початку молодшого шкільного віку багато в чому залежить від інструкцій і контролю дорослих, але поступово вольова поведінка починає спрямовуватися власними потребами й мотивами дитини. Більшість молодших школярів досить сильно сугестивні і можуть здійснювати будь-які дії, орієнтуючись на більшість учнів або за наполяганням авторитетної для них людини. Часто діти проявляють вольову активність лише для того, щоб виконати волю інших і заслужити схвалення і прихильність до себе дорослих, насамперед учителя. У багатьох молодших школярів ще зберігаються елементи

мимовільності в поведінці й бувають ситуації, в яких діти не можуть протистояти задоволенню будь-яких миттєвих імпульсів і бажань.

В молодшому шкільному віці відбуваються прогресивні зміни в формуванні волі, вираженої в функціях програмування, регуляції та контролю діяльності. На їх формування, особливо сильний вплив, чинить навчальна діяльність, а також спілкування з однолітками та дорослими. Навчальна діяльність часто вимагає від молодшого школяра значного напруження, вольових зусиль, мобілізації внутрішніх ресурсів, що сприяє інтенсивному формуванню витримки, терпіння, посидючості як основи дисциплінованої поведінки, яка поступово стає звичною для дитини. Під впливом навчальної діяльності формуються довільні розумові дії: довільне запам'ятовування та пригадування навчального матеріалу, довільна увага, цілеспрямоване сприймання, наполегливість у розв'язанні розумових завдань тощо. За необхідності утриматися від будь-якої дії молодші школярі поступово набувають здатності самостійно створювати умови, що виключають привабливі дії, вдаватися до самостимуляції (самопідбадьорення, спогади про героїв книжок і кінофільмів тощо), яка, однак, є найчастіше дифузійною, не підкріпленою моральними принципами.

Вже в третьому класі вони опановують здатністю здійснювати вольові дії відповідно до власних вказівок і бажань. Учень може сам себе стимулювати, але він не підкріплює це моральними нормами та принципами. Лише якщо в школяра буде інтерес до заняття, він виявлятиме певні вольові якості. Лише за наявності інтересу до предметів учні з низькими показниками сформованості вольових якостей демонструють високу та постійну активність у їх вивченні. Причиною прояву високого рівня вольових якостей може бути бажання учнів третього класу виконувати вимоги побажання інших або домогтися прихильності до себе батьків чи вчителя.

Для деяких молодших школярів, на думку К. Савченко є необхідність докладання вольових зусиль становить значні труднощі. Здебільшого це діти з початково низьким рівнем вольової готовності до шкільного навчання, що виявляється в недостатньо сформованому вмінні примусити себе систематично працювати, доводити розпочату роботу до кінця, стримувати емоції, які дезорганізують діяльність, уважно слухати вчителя та виконувати його вимоги, у невмінні довільно регулювати свою поведінку та керувати нею. Це зумовлено низьким рівнем сформованості вольових механізмів, здатних побороти вплив сильних емоцій, що заважають діяльності, зовнішніх впливів і перешкод. У таких дітей відсутні навички самоорганізації, недостатньо сформовані вміння контролювати себе, долати труднощі в навчальній діяльності, що надалі несприятливо позначається на навчанні та вихованні молодших школярів загалом [6, с. 14].

Прояв завзятості та наполегливості в молодшому шкільному віці багато в чому залежить від зв'язку діяльності з потребами та інтересами школярів, її значущістю для них. Проявами завзятості та наполегливості в дітей молодшого шкільного віку є прагнення постійно доводити розпочату справу до кінця; уміння тривалий час переслідувати мету, не зменшуючи енергії в боротьбі з труднощами; уміння продовжувати діяльність за небажання нею займатися або за умови виникнення іншої, цікавішої діяльності; уміння проявити наполегливість за умови зміненого оточення (зміни колективу, умов праці тощо). А. Висоцький стверджує, що завзятість в учнів молодших класів слабо розвинена, навіть у третьому класі. При цьому С. Діхтяренко та О. Столярова акцентує увагу на тому, що хлопчики десяти років здатні до прояву завзятості в рухливій діяльності, але в них може бути її недостатньо при виконанні домашньої роботи або для зразкової поведінки на уроках [2, с. 74]. Діти з низьким рівнем сформованості вольових властивостей можуть виявляти наполегливість і активність у діяльності тільки за наявності інтересу до неї. При виконанні нелюбимої та нецікавої діяльності можуть проявляти завзятість і наполегливість тільки молодші школярі з високим рівнем сформованості вольової регуляції поведінки.

Отже, у першому класі починається формування довільних розумових дій, але вольові дії відбуваються за вказівкою дорослих. З переходом у другий і третій клас відбувається формування таких вольових якостей, як витримка, ініціативність, сміливість, рішучість, а також упертість, яка виявляється як вираження своєї дорослості. Більшість дітей молодшого шкільного віку набувають здатності здійснювати вольові дії відповідно до власних мотивів, виявляти наполегливість у навчальній діяльності. Поступово в молодших школярів формується витримка, знижується імпульсивність поведінки, дедалі частіше проявляються вольові якості.

Література

1. Деснова І. С. Формування педагогічної культури батьків дітей раннього віку в умовах дошкільного навчального закладу: дис. на здобуття науков. ступеня канд. пед. наук: 13.00.08 – дошкільна педагогіка. Ялта. 2011. 185 с.
2. Діхтяренко С., Столярова О. Розвиток та виховання волі у молодших школярів. *Психологічний журнал*. 2021. № 7. С. 28-36.
3. Крутій К. Л., Деснова І. С. Ігрова діяльність, дитяче експериментування та STREAM – пріоритетні напрями дошкільної освіти в Україні та світі. *Дошкільне виховання*. № 5. 2022. С. 4-10. <https://journals.ua/reader/35359.html?list=2>
4. Крутій К. Л., Деснова І. С., Замелюк М. І. Дефініція «Гра як провідний тип діяльності дошкільника»: аналіз підходів. *Академічні студії. Серія педагогіка*. 2021. № 2(4). С. 84-91. <https://doi.org/10.52726/as.pedagogy/2021.4.2.13>

5. Крутій К. Л., Деснова І. С., Замелюк М. І. Самодіяльна гра дитини дошкільного віку: важливість єдиних термінологічних підходів. *Академічні студії. Серія «педагогіка»*. 2022. № 1. С. 122-133. <https://doi.org/10.52726/as.pedagogy/2022.1.18>

6. Савченко К. В. Розвиток вольових якостей молодших школярів як умова їх навчальної успішності: автореф. дис. на здобуття канд психол. наук: 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія. Київ. 2007. 22 с.

Деснова Ірина,
кандидат педагогічних наук, доцент кафедри практичної психології
Маріупольський державний університет

Крутій Катерина,
доктор педагогічних наук, професор кафедри дошкільної освіти
Маріупольський державний університет

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ЕМПАТІЇ В ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

В статті схарактеризовано психологічні особливості розвитку емпатії в дітей старшого дошкільного віку. Визначено чинники, які впливають на розвиток емпатії дітей старшого дошкільного віку.

Старший дошкільний вік відіграє особливу роль у психічному розвитку дитини, оскільки в цей віковий період життя в дітей починають активно формуватися та закріплюватися в поведінці моральні якості. Саме в старшому дошкільному віці виробляється стійка структура мотивів; зароджуються нові соціальні потреби (потреба в повазі та визнанні дорослого, бажання виконувати важливі для інших, «дорослі» справи, бути «дорослим»; потреба у визнанні однолітків). Інтерес науковців до розвитку емпатії дітей дошкільного віку обумовлений тим, що вміння співчувати, співпереживати, сприймати емоційні прояви інших людей сприяє успішній адаптації дитини до умов сьогодення в суспільстві.

В дітей старшого дошкільного віку активно розвивається інтерес до колективних форм діяльності: прагнення в грі та в інших типах діяльності бути першим, кращим; з'являється потреба діяти згідно зі встановленими правилами і нормами; дитина засвоює певну систему соціальних цінностей, моральних норм і правил поведінки в суспільстві. В

деяких ситуаціях вона вже може стримувати свої миттєві бажання і чинити не так, як хочеться в даний момент, а так, як «треба». В старшому дошкільному віці усвідомлена й цілеспрямована поведінка починає формуватися і ставати стійкою. Вона ускладнюється в активній ігровій діяльності дитини під впливом вихователя й прикладів батьків. Дитина старшого дошкільного віку здатна на глибокі переживання і співпереживання, співчуття і співчутливість до горя іншої особи, до чого їй багато в чому спонукає попередньо набутий досвід, в якому знайшли відображення образи, втрати й страждання. Для дітей старшого дошкільного віку стає більш характерним розуміння доброти. Упродовж старшого дошкільного віку відбувається трансформація емоційних переживань, з'являються нові емоції та почуття, що обумовлено зміною змісту та структури діяльності дитини. Під впливом різноманітних продуктивних видів діяльності, ознайомленням з довкіллям та музикою в дітей цього віку розвивається здатність сприймати, відчувати та переживати прекрасне в повсякденні та у творах мистецтва. Під впливом занять та ігор виникає здивування, цікавість (допитливість), впевненість або сумнів у своїх думках і діях, які спливають на протікання пізнавальної діяльності дошкільника. В результаті дотримання моральних вимог з боку дорослого в дітей відбувається розвиток моральних емоцій, які відіграють важливу роль в особистісному розвитку дитини та формуванні її активної позиції як суб'єкта діяльності. В старшому дошкільному віці соціальний та емоційний розвиток дитини більше, ніж раніше, залежить від сторонніх людей, від індивідуального досвіду, який дитина набуває поза сімейного оточення. Межі довкілля в 5-6 років значно розширюються. В дитини можуть виникати страхи, які пов'язані зі сприйманням незнайомого оточення, подій в закладі дошкільної освіти, на вулиці, в групі тощо. Предметом страху можуть виступати заняття, уколи, природні явища, стосунки з однолітками.

Специфіка емпатії старших дошкільників визначається їхніми віковими особливостями, вона проявляється як емоційна реакція дитини на стан іншої людини та виступає основною формою прояву дієвого ставлення до інших людей, що включає співпереживання і співчуття. Саме в старшому дошкільному віці в особистісній сфері дитини відбуваються суттєві зміни, які зумовлені появою нових потреб, мотивів та інтересів. Почуття дитини стають глибшими за змістом, поступово втрачаючи свою імпульсивність. Роль емоцій змінюється і в діяльності старшого дошкільника. Якщо раніше для нього найголовнішим була оцінка його вчинку дорослим, то тепер він може передбачати у своїй діяльності позитивний результат і відчувати при цьому радість. Поступово старший дошкільник опановує яскравими формами вираження емоцій – міміка, пантоміміка, інтонація. Важливу роль у вихованні емпатії в дітей старшого дошкільного віку відіграє вміння розпізнавати емоційні переживання іншої людини, тому доцільно здійснювати